
Joep Leerssen

LIMBURGSE HERINNERINGEN AAN HET VERDRAG VAN MAASTRICHT (1992): EEN GEHEUGENLANDSCHAP

Abstract

This article examines how the 1992 Maastricht Treaty, which transformed the European Community into the European Union, is remembered in the city and region of Maastricht. Through oral history interviews with 35 local informants—ranging from policymakers and journalists to hotel managers and residents—the study reconstructs a ‘memoryscape’ using the parameters of people, stories, images, and locations. The analysis reveals recurring themes such as security, hospitality, protocol, and media attention. Compared with the more open and festive 1981 European Conference, likewise held in Maastricht, the 1991 summit was marked by restricted access and heavy security, and left fewer public memories. This shift reflects a growing distance between the European integration project and the involvement of the public. By tracing these local memories, the study shows how the Maastricht Treaty’s legacy is both a symbol of European unity and a reminder of the growing gap between Europe’s political project and its public imagination.

Het Verdrag van Maastricht van 1992 markeert een belangrijk historisch moment: de transformatie van de Europese Gemeenschap (EG) in de Europese Unie (EU). Het Europees burgerschap, belichaamd door een uniform paspoort, en de euro als Europese eenheidsmunt zijn er de tastbare resultaten van. Dat een dergelijk belangrijk verdrag naar Maastricht is vernoemd heeft de stad een belangrijke naamsbekendheid in de Europese betrekkingen gegeven. De stad zelf heeft op die naamsbekendheid ingespeeld. Zo veranderde de Rijksuniversiteit in Limburg haar naam in Universiteit Maastricht / Maastricht University, en werd aldaar een European Law School ingericht, omdat met het verdrag ook een juridisch kader was geschapen dat opleidingen in het Europees recht nodig maakte. Enkele plekken in Maastricht markeren het verdrag. Op de rotonde voor het Bonnefantenmuseum is een monument opgesteld en het voetgangersplein naar het Centre Céramique herinnert door naamgeving (‘Plein 1992’) en enkele vormgevingselementen aan het verdrag. Er is bovendien een kleine permanente expositie in het gouvernementsgebouw, waar de onderhandelingen over het verdrag destijds plaatsvonden en het werd ondertekend.

Vraagstelling

Toen het verdrag zelf een Europees erfgoedlabel verkreeg en daarmee als lieu de *mémoire* in de Europese geschiedenis officieel werd erkend, werd op initiatief van Mathieu Segers 'Studio Europa' ingericht, waar de geschiedenis en het belang van het verdrag in de Europese betrekkingen bestudeerd en uitgedragen konden worden. Onderdeel daarvan was een 'oral history'-project over de diplomatieke geschiedenis van de verdragsonderhandelingen.¹ Tijdens een bespreking met Mathieu Segers opperde ik dat de methodiek van oral history niet alleen voor een diplomatieke, maar ook voor een sociale geschiedenis van het verdrag van 1992 ingezet zou kunnen worden. Hoe had de stad Maastricht, met haar inwoners, de Europese stroomversnelling beleefd en wat was daarvan in het collectieve stadsgeheugen blijven hangen?

Die vraag vormde de aanleiding voor het onderzoekproject waarover ik hier verslag uitbreng.² Het project bood enkele boeiende methodische uitdagingen. Bij welke informanten kon men te rade gaan voor hun herinneringen, en hoe representatief waren die? Hoe verhiel de Maastrichtse herinneringscultuur zich tot de historische documentatie? Hoe kon men de diffuse wolk van anekdotes die in de diverse interviews naar boven kwamen ordenen en structuur geven?

Memory studies en oral history

Vooraf moeten we voor het goede begrip een enkel woord wijden aan de problematische verhouding tussen herinneringscultuur en historische documentatie, en de 'representativiteit' van de opgetekende herinneringen. In tegenstelling tot de wetenschappelijke geschiedschrijving, die met behulp van bronnenkritiek probeert de feitelijke toedracht van de gebeurtenissen zo dicht mogelijk te benaderen, gaat de discipline van memory studies van het gegeven uit dat onze herinneringen aan het verleden wezenlijk subjectief zijn. Wat telt, is niet wat er precies is gebeurd, maar hoe die gebeurtenissen werden beleefd door de betrokkenen en welke indrukken en verhalen ze sindsdien hebben achtergelaten. Dat die herinneringen mettertijd kunnen verschuiven en mede bepaald worden door het medium waarin ze worden opgehaald of neergelegd (narratief, visueel of anderszins: 'the

¹ Zie <https://studioeuropamaastricht.nl/het-europa-archief-mathieu-segers> en <https://oralhistoryeu.nl>.

² Studio Europa heeft de resultaten online geplaatst op de website Mestreech '92 Het geheugenlandschap: <https://geheugenlandschap.maastricht1992.nl>. In wat volgt val ik vaak terug op het materiaal dat online is geplaatst op <https://database.maastricht1992.nl>.

medium is the message') is een complexe dynamiek. Het is die dynamiek die in de *memory studies* historisch wordt onderzocht.³ Als daarbij gebruik wordt gemaakt van oral history gaat het niet primair over de vraag in hoeverre de verhalen 'feitelijk kloppen', maar eerder of de individuele verhalen met elkaar stroken, en welke elementen door de informanten worden benadrukt.⁴ Representativiteit slaat dus niet zozeer op de inhoud van de verhalen en hun relatie tot 'de' werkelijkheid, als wel op de maatschappelijke positie van de informant. Vanuit welke maatschappelijke rol was men bij de top van Maastricht betrokken – als ambtenaar, neringdoende, journalist of passant? Idealiter zou een project als dit een brede variatie aan soorten van betrokkenheid moeten bestrijken; daarbij was het a priori onmogelijk om tussen die diverse varianten te prioriteren of sommige 'representatiever' dan andere konden zijn.

Wel bepalen de historische gebeurtenissen het referentiekader waarbinnen die herinneringen zich afspelen. Om die reden geef ik een kort overzicht van wat zich in Maastricht en de wereld afspeelde in de aanloop naar het verdrag, en in de nasleep daarvan.⁵

De aanloop

De EG stond in 1991 voor de noodzaak om de historische stroomversnellingen sinds de val van het communisme in 1989 tegemoet te treden. De Baltische staten waren onafhankelijk geworden, de eerste breuklijnen in Tsjecho-Slowakije en Joegoslavië begonnen zich af te tekenen, en de door bondskanselier Helmut Kohl zeer voortvarend nagestreefde hereniging van de Duitse Bondsrepubliek (BRD) met

- ³ Over memory studies: A. Assmann, *Erinnerungsräume*; Jan Assmann, 'Communicative and Culture Memory', in: *Cultural Memory Studies*, ed. A. Erll and A. Nünning (Berlijn 2008). Over de culturele en mediaspecifieke dynamiek: A. Erll & A. Rigney, eds. *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory* (Berlijn 2012); A. Rigney, 'Plenitude, Scarcity and the Circulation of Cultural Memory', *Journal of European Studies* 35:1 (2005) 11-28; *Idem*, 'Cultural Memory Studies: Mediation, Narrative, and the Aesthetic', in: *Routledge International Handbook of Memory Studies*, ed. A. Lisa Tota & T. Hagen (London 2015).
- ⁴ Oral history gebruikt vaak technieken om de informant in staat te stellen, zich ook over 'lastige' herinneringen (traumatisch, pijnlijk, lang verzwegen of verdrongen) te uiten, bijvoorbeeld de herinneringen aan gewelddaden en oorlogsmisdaden. Van dergelijke problematische herinneringen was in het huidige project geen sprake, maar de werkwijze en de ethiek van het semigestructureerde interview zijn wel in acht genomen. D. A. Ritchie, ed. *The Oxford Handbook of Oral History* (Oxford 2011); *Idem*, *Doing Oral History: A Practical Guide* (3e ed. Oxford 2015). Algemeen ook: S. Scagliola, 'State of the Field: Digital History', *History* 105 (2020) 291-312.
- ⁵ In wat volgt val ik vaak terug op het materiaal op database.maastricht1992.nl/ onder de tab 'Voorvallen'. In de hierna volgende bronverwijzingen naar voorvallen in die dataset geven de titel en slaan ook op het visuele illustratiemateriaal dat bij elk voorval aanklikbaar is aangegeven.

de DDR vormden een verschuiving oostwaarts. De regering zou van Bonn naar Berlijn gaan verkassen en het herenigde Duitsland zou vijf Centraal-Europese deelstaten en een tweede Centraal-Europees buurland (Polen) erbij krijgen. De West-Europese regeringen zagen dat proces niet zonder zorg aan en vonden dat die kanteling in de richting van een nieuw, postcommunistisch Centraal-Europa moest worden gecompenseerd door een versterkte EG-inbedding van Duitsland. Vandaar de inzet om een gezamenlijk burgerschap tot stand te brengen, alsmede een gezamenlijke munteenheid voor de EG waarin de Duitse mark als krachtigste valuta zou opgaan.

Dat proces was lastig. Die herfst sneuvelde een hervormingsvoorstel van de Nederlandse regering jammerlijk (Nederland bekleedde in de tweede helft van 1991 het EG-voorzitterschap). Na dat echec moest een topconferentie de zaak vlot-trekken.

Dat die top in Maastricht zou worden belegd, was opmerkelijk. Tien jaar eerder had gouverneur Sjeng Kremers al een Europese topconferentie naar de Limburgse hoofdstad gehaald. Daarvan was met name een pijnlijke uitglijder in het geheugen blijven hangen: een voedselvergiftiging die veel journalisten had getroffen. Niet-temin wist Maastricht overtuigende argumenten aan te dragen om opnieuw als gastheer te mogen fungeren. Er was sinds 1981 een nieuw gouvernementsgebouw gerealiseerd, met kantoorruimte voor de delegaties en een fraaie vergaderruimte voor de staatslieden.⁶ Op korte afstand van het gouvernementsgebouw was er het in 1986 in gebruik genomen congrescentrum MECC, dat als perscentrum voor de talrijke journalisten kon fungeren. En de stad had cultureel en symbolisch kapitaal, met haar lange geschiedenis en 'bourgondische' allure: de hospitality-sector in Zuid-Limburg was van hoog niveau en zou de delegaties en staatslieden goed kunnen herbergen.⁷

De conferentie zou plaatsvinden op 9 en 10 december. De laatste noodzakelijke voorbereidingen werden in allerijl getroffen: aanleg van extra telefoonkabels in het MECC – we bevinden ons nog in het pre-digitale tijdperk – en extra overnachtingsruimte in de Maastrichtse hotels.⁸ Voor de Franse president werd een verblijf

6 Zowel de vergaderruimte voor de regeringsleiders (Feestzaal) als voor de ministers van Financiën (Statenzaal, waar ook de latere ondertekening plaatsvond), waren rond van vorm, hetgeen het overleg ten goede kwam. Frankrijk werd, zoals gebruikelijk, door zijn staatshoofd gerepresenteerd, hetgeen Mitterrand een protocollaire senioriteit verschafte ten opzichte van de regeringsleiders van de overige landen. Ik gebruik hier 'regeringsleider' voor alle staatslieden, inclusief president Mitterrand.

7 Voor de 'bourgondische' branding van Limburg en Maastricht: M. van der Gref, 'Bourgondische beeldtaal. De visuele representatie van de Bourgondische eetcultuur op briefhoofden van Maastrichtse voedselbedrijven (1850–2010)', Masterscriptie Kust- en Cultuurwetenschappen Radboud-Universiteit (Nijmegen 2025).

8 'Hotels in overdrive'.

geregeld in de gastenvilla van het gerenommeerde hotel Juliana in Valkenburg, de overige delegaties werden in Maastricht ondergebracht. Her en der in de stad vonden betogingen plaats, onder meer van Koerden en boeren; die werden echter weggehouden van de gouvernementslocatie.⁹ Op het Vrijthof was een voorlichtingscentrum voor het publiek ingericht. De delegaties arriveerden op 8 december op vliegveld Beek.

Dag 1: 9 december

In de vroege, winterkoude ochtend van 9 december verwelkomde premier Lubbers, als voorzitter van de Europese Raad en formeel gastheer van de conferentie, de deelnemers aan de ingang van het Gouvernement.¹⁰ De beraadslagingen in de Feestzaal verliepen aanvankelijk stroef; met name de inrichting van een gezamenlijke munt bleek een struikelblok. Een culinaire lunch, bereid door cuisinier Toine Hermsen, werd tot een 'haastig minimum' gereduceerd, en het bleek nodig om naast het overleg van de regeringsleiders een parallelle financiële vergadering te laten plaatsvinden onder leiding van minister Kok, in de Statenzaal.¹¹ De dag werd afgesloten met een persconferentie in het MECC, die geen optimistische indruk achterliet. Die avond was er een diner in het Maastrichtse stadhuis. Laat op de avond kwam de Italiaanse premier Andreotti nog langs bij Mitterrand in diens Valkenburgse residentie.¹²

Dag 2: 10 december

De volgende ochtend ontving Mitterrand bondskanselier Kohl voor een werk-ontbijt.¹³ Na de hervatting van het overleg probeerde Lubbers een doorbraak los te weken door de diverse leiders één voor één op te ontvangen in zijn werkkamer (het kantoor van de gouverneur).

Dat alles werd onderbroken voor een formele lunch in Château Neercanne, aangeboden door koningin Beatrix als staatshoofd van het gastland. Laat in de nacht¹⁴ werd uiteindelijk een compromis bereikt: 'Ever closer union' op politiek en monetair gebied, vrijwaring van de nationale culturen van internationale

9 'Boze boeren aan de grens', Boze boeren op de Markt', 'Kroaten bij de Geusselt'.

10 'Herr Bundeskanzler, darf ich...!', 'Worstelen met protocol'.

11 'Eten en drinken'.

12 'Eten chez Mitterrand'.

13 'Eten chez Mitterrand'.

14 'De geluiden van de laatste nacht'.

nivellering,¹⁵ uitzonderingsclausules voor Groot-Brittannië, en groen licht voor de mogelijkheid van nieuwe toetredingen.

Ondertekening en nasleep

De verdragstekst was klaar voor ondertekening in begin 1992, toen Portugal het EG-voorzitterschap van Nederland al had overgenomen. Portugal liet echter uit hoffelijkheid aan Nederland de eer om ook als gastheer van de ondertekeningsceremonie te fungeren. De ministers van Financiën en Buitenlandse Zaken van de lidstaten verzamelden zich voor een feestelijke ceremonie in het Maastrichtse Gouvernementsgebouw om de verdragstekst van hun handtekening te voorzien.¹⁶ Het geheel verliep vlotjes en werd gevolgd door een feestelijke nazit voor de Nederlandse en plaatselijke organisatoren.

Voordat het verdrag in werking kon treden moest het nog in meerdere landen worden geratificeerd, en dat was met name in Ierland, Groot-Brittannië en Frankrijk niet onomstreden. De naam 'Maastricht' zou in de ratificatiedebatten een negatieve bijklank krijgen, als symbool van een voortdenderende, nivellerende Europese integratiemoloch.

'Maastricht' markeert een hoogtij in het Europese integratiestreven. Daarop volgde een periode van terugval. Her en der provoceerde het verdrag euroscepticisme, en nergens meer dan in Groot-Brittannië. Ex-communistische landen in Centraal- en Zuidoost-Europa wilden hun nieuwe vrijheid consolideren door lid te worden van de EU, die daardoor voor het dilemma tussen 'verbreding of verdieping' werd geplaatst.¹⁷ Bovendien streefden veel van die landen ook het lidmaatschap van de NAVO na, hetgeen een sluimerende spanning tussen 'Atlantische' en

15 De zogeheten 'culturele paragraaf' was een initiatief van staatssecretaris Hedy d'Ancona (PvdA), die gedurende haar tijd als lid van het Europees Parlement van de noodzaak doordrongen was geraakt dat cultuur een vrijplaats verdiende in het economisch denken van de EG (interview met Hedy d'Ancona, 16 juni 2020). Dat die paragraaf in de verdragstekst werd opgenomen was een concessie van de regering-Lubbers aan de sociaaldemocratische coalitiepartner. De paragraaf bleef in de besprekingen vrijwel onopgemerkt, maar bleek publicitair gezien een Trojaans paard: 'culturele soevereiniteit' werd in de publieke debatten van die jaren een strijdleus van vaderlands- of Groot-Nederlands-gezinde eurosceptici zoals Jérôme Heldring en Maarten Mourik (*Europa's culturele veelvormigheid, bron van beschaving*, Enschede 1992). Vgl. ook S.W. Couwenberg, 'Is er nog toekomst voor onze Nederlandse cultuur?', *Neerlandia* 94 (1990), 98-104. Een repliek van d'Ancona staat in haar 'Het beste van twee werelden', *Bunker Hill* 2 (1998), 7-9.

16 'Erewachten', 'Dan dooft het licht'.

17 Otto Holman, 'De verborgen agenda: De Intergouvernementele Conferentie van 1996 en de oostwaartse uitbreiding van de EU', in *Europese dilemma's aan het einde van de twintigste eeuw*, ed. O. Holman (Amsterdam 1997), 46-57.

'Europese' voorkeuren in de EU aanwakkerde. Dat werd problematisch toen de in 2000 aangetreden Vladimir Poetin een nieuwe Russische hegemonie over 's lands voormalige satellietstaten begon na te streven.

Al tijdens de Maastrichtse top waren die spanningen te voorzien.¹⁸ Na de Eerste Golfoorlog (1990-1991) waren Koerden in de Turks-Iraakse grensgebieden in opstand gekomen, in Groot-Brittannië had de IRA een nieuwe campagne van bom-aanslagen ontketend, en de euforie van 1989 begon al te verdampen. Wat moest men aanvangen met de wens van veel ex-communistische landen (en van Turkije) om lid te worden van de NAVO en/of de EU (toen nog EG)? Te midden van deze toenemende spanningen waren de regeringen gevoelig voor het beveiligingsargument, dat Maastricht als troefkaart kon uitspelen: het gouvernementgebouw was op een kunstmatig schiereiland in de Maas gelegen en goed te beveiligen. Hoe serieus men dat beveiligingsargument nam bleek uit het besluit om de ramen, die een fraai uitzicht op de Maas en de tegenoverliggende Pietersberg boden, met infrarood- en laserlichtwerende folie af te schermen tegen luistervinken en andere kwaadwillenden. Op de Maas en de Maasoevers werd gepatrouilleerd, de grenzen werden waar nodig afgeschermd tegen boze betogers uit het aanpalende België, en de route naar het lunchadres Neercanne werd scherp bewaakt.¹⁹ Anno 2025 lijken zulke maatregelen vanzelfsprekend; maar dat gold destijds niet voor de Maastrichtse bevolking, die zich in 1991 nog de veel lossere top van 1981 kon herinneren. Ik zal daarop in de conclusie van dit artikel terugkomen.

Hoe je een geheugenlandschap in kaart brengt

Bij de vraag welk leven die top is gaan leiden in het geheugen van de betrokken stads- en streekgenoten, moeten we beseffen dat 'het' collectieve geheugen een fata morgana is. Wat we hebben zijn de herinneringen die in geschreven vorm beschikbaar zijn of die in semigestructureerde interviews kunnen worden geactiveerd en geboekstaafd. Die herinneringen lopen uiteen al naargelang de betrokkenheid van de informant. In het project is daarom geprobeerd daarvan een breed palet aan het woord te laten: ambtenaren, neringdoenden, journalisten en passanten. Er werden in de media oproepen geplaatst voor informanten om naar voren te komen, en sommigen werden direct benaderd. De respons op de mediaoproep was niet massaal (wat ook niet te verwachten was bij een tweedaagse gebeurtenis,

18 Vgl. ook 'Kritische geluiden'.

19 'Afgeplakte ramen langs de Maas', 'Flaneren', 'Mitterrand zat in de weg', 'Neercanne als uithoek', 'Sluipschutters in Valkenburg'.

inmiddels dertig jaar terug, die zich vooral achter gesloten deuren had afgespeeld), maar wel significant, en ontsloot belangrijke zichtlijnen. Bij de directe benadering kon gebruik worden gemaakt van de netwerken van enkele belangrijke betrokkenen: publiciteitsadviseur Paul 't Lam, die toentertijd een actieve rol had gespeeld bij de organisatie van het geheel; journalist Jo Cortenraedt, die verslaggever op de topconferentie was geweest, en die met name hoteliers en restaurateurs uit de Limburgse hospitality-sector kon identificeren en benaderen; en last but not least provinciaal ambtenaar Peter Schrijen, die een belangrijke rol had gespeeld bij de campagne van gouverneur Theo Bovens om het Europees erfgoedlabel voor het verdrag te verkrijgen.²⁰ Schrijen beschikte als communicatiemedewerker en als voormalig stadsprins van CV De Tempeleers over een benijdenswaardig Maastrichtse netwerk en werd al snel de voornaamste tussenpersoon tussen schrijver dezes en de Maastrichtse informanten. Uiteindelijk kon met een 35-tal informanten worden gewerkt. Die groep omvatte prominente beleidsmakers en academici (Sjeng Kremers, Hedy d'Ancona, Theo Bovens, Job Cohen, René de Groot en Hildegard Schneider) en hoteliers (Paul Stevens van Hotel Prinses Juliana; Camille Oostwegel en Peter Harkema van Château Neercanne; Benoît Wesly van Hotel Derlon; Toine Scheerens van het nieuwe Hotel Barbizon). Verder werd gesproken met politiemensen, beleids-, beveiligings- en communicatiemedewerkers, een kloosterzuster, een ondernemer en enkele toevallige passanten en omwonenden.²¹ Uit de verschillende herinneringen van zulk een diverse groep respondenten een 'geheugenlandschap' te reconstrueren bleek een complexe uitdaging.

Uiteindelijk werden uit de gesprekken met deze informanten (afb. 1) een 45-tal voorvallen gelicht: kleine, anekdotische narratieven die om de een of andere reden bij de informanten 'memorabel' waren gebleven.²² Enkele informanten beschikten ook over 'souvenirs'. Belangrijk bleken foto's en zelfs film- en video-beelden (waarover aanstonds meer) alsook realia: souvenirs in engere zin, bewaarde zaken zoals identificatiebadges, menukaarten en herdenkingsgeschenken.²³ Tijdens het onderzoek bleek al snel dat de 'herinneringen' die een geheugenlandschap vormen niet alleen narratief moeten worden opgevat (als kleine verhalen, dat wil zeggen: de verbale beschrijving van een gebeurtenis en de daarbij betrokkenen). Herinneringen zijn ook visueel: de plaatjes die men nog 'op het netvlies heeft staan' van een object of situatie. Die twee componenten stonden in een wederke-

20 'Het erfgoedlabel'. Vgl. ook 'Stoeien met het Verdrag' en 'Het Gouden Boek'.

21 Een volledige lijst staat op de database van Mestreech '92 Het geheugenlandschap: <https://database.maastricht1992.nl/> onder de tab 'Mensen'.

22 Een volledige lijst staat op de database van Mestreech '92 Het geheugenlandschap: <https://database.maastricht1992.nl/> onder de tab 'Voorvallen'.

23 Douceurs en souvenirs'.

Afb. 1: Zoom-interview d.d. 11 jan 2022. Ellyann van Duurling, Joep Leerssen en Peter Schrijen [screenshot gemaakt door Joep Leerssen]

rige verhouding tot elkaar. Beelden en voorwerpen vormden zichtbare illustraties van verhalen, en verhalen vormden de verbale ondertiteling of 'bijsluiter' van beelden en voorwerpen.²⁴

Daarmee waren enkele parameters van het geheugenlandschap naar voren gekomen: de mensen zelf (in hun dubbele hoedanigheid van betrokkene en informant), de verhaalde voorvallen en de visuele illustraties. Een vierde parameter bleek al even belangrijk: de plaats van handeling. Herinneringen bleken sterk gelokaliseerd: een café, een grensovergang, een straat of plein. Dat speelde niet alleen als locatie van de gebeurtenis een rol maar ook als visuele achtergrond: wie in Maastricht een plek als 'het stadhuis' of 'het Geusselt-stadion' noemt heeft daarbij niet alleen geo-coördinaten in het hoofd maar ook een beeld van hoe die locatie eruitziet. Net als bij de visuele illustraties is dat aanzien niet noemenswaard veranderd sinds 1992 en vormt de plaats van handeling dus ook een 'continuïteitsschakel' tussen toen en nu. De volgende locaties kwamen prominent in de verhalen naar voren.²⁵

24 Op de database van Mestreech '92 Het geheugenlandschap: <https://database.maastricht1992.nl/> onder de tab 'Illustraties' bevinden zich de visuele data, zowel vanuit de media gerecupereerd als door de informanten aangedragen.

25 Beschrijvingen en foto's van de locaties, alsmede een geo-visualisatie van hun positie in en om Maastricht, op de database van Mestreech '92 Het geheugenlandschap: <https://database.maastricht1992.nl/> onder de tab 'Plekken' en de scenario-knoppen 'Plattegrond' en 'Waar het gebeurde'.

Tabel 1: Locaties

Binnenstad (algemeen)	Hoewel de top van 1991 zich vooral aan de Oostkant van de Maas afspeelde (Gouvernement, MECC), zijn veel stadsherinneringen toch in de binnenstad gelokaliseerd, waar het sociale leven zich grotendeels afspeelt.
Château Neercanne	Het gerenommeerde restaurant, gevestigd in een elegant kasteel strak tegen de Belgische grens aan, was zowel tijdens de top van 1981 als die van 1991 de plek waar koningin Beatrix als gastvrouw de Europese staatslieden een maaltijd aanbood. In beide gevallen was Hans Snijders de chef de cuisine. De enige andere persoon die bij beide gelegenheden aanwezig was, was de Ierse premier Charles Haughey.
Eijsden	Het nieuwe Gouvernement aan de Maas was met name vanuit Eijsden makkelijk te bereiken: stroomafwaarts op dezelfde Maasoever. Nogal wat werknemers van de Provincie woonden in Eijsden of het Heuvelland, en één van de Eijdsense harmonieën, Ste Cécile (‘de Roej’), maakte haar opwachting voor een erehaag bij de ondertekening van het Verdrag.
Geusselt	Sinds de bouw van 1961 is het Geusseltstadion aanzienlijk van uiterlijk veranderd. Thuis-haven van MVV Maastricht, werd het stadion in 1991 gebruikt om protesterende Kroaten en Slovenen naartoe te dirigeren, weg uit de binnenstad.
Gouvernement	Het gouvernementsgebouw aan de Maas werd gebouwd tussen 1983 en 1985 en in gebruik genomen in 1986; dus nog fonkelnieuw voor de top van 1991. Bij de top van 1981 was het provinciebestuur nog in het ‘oude gouvernement’ aan de Bouillonstraat gevestigd. Architect Gerard Snelder had (net als bij zijn eerdere ontwerp van bejaardencentrum Molenhof aan de Sint-Pieterstraat) in de tekeningen de grillige dakcontouren en verspringende bouwdelen van de Maastrichtse binnenstad opgenomen. Tot juli 2021 hingen bij het Gouvernement enkel de Limburgse en Europese vlag; de Nederlandse vlag werd slechts op bijzondere dagen gehesen. Waarnemend gouverneur Remkes veranderde dat op 7 juli 2021: ‘Het moet normaal zijn dat hier de Nederlandse vlag wappert. We zijn toch onderdeel van Nederland.’
Markt	Centraal op de Markt staat het monumentale stadhuis. Het was in 1981 de plek van samenkost van de top van dat jaar, en in 1991 werd er op de avond van de eerste dag een diner gegeven. Voor de rest lagen Markt en stadhuis tamelijk afzijdig van de top van 1991; de Markt was wel een opvang-bestemming voor demonstranten.
MECC	In 1974 was er een evenementenhal gebouwd op de Griend, aan de Maas. De bouw van een nieuw MEC (Maastrichts Economisch Centrum, of Maastricht Euro Centre; de tweede C is in 1990 aan de naam toegevoegd: Maastricht Expositie en Congres Centrum) had plaats-gevonden tussen 1984 en 1988. Hoewel de locatie, ver van de oude binnenstad, kritiek had opgewekt, bleek dat een voordeel toen in 1991 de top in het nabijgelegen Gouvernement aan de Maas werd gehouden.

Onze-Lieve-Vrouweplein	Belangrijker dan de beeldbepalende Onze-Lieve-Vrouwebasiliek was tijdens de top het statige, deftige hotel Derlon. Tegenover lag Taveerne de Lanteern, ingericht als Griekse taverna, en een avond lang het hoofdkwartier van de actualiteitenrubriek Brandpunt.
Servaasklooster	In het huis van de Missiezusters van St. Petrus Claver, op de hoek van Servaasklooster en Bouillonstraat, kwam Giulio Andreotti de vroegmis bijwonen. Aan de overkant ligt het oude gouvernement, waar tijdens de top van 1981 vergaderingen hadden plaatsgevonden, maar dat in 1991 geen openbare functie meer had.
Smeermaas (grensovergang)	De Maastrichtse grens met Smeermaas is open, maar de vernauwing van de oude spoor-brug was geschikt voor een blokkade die ten doel had om Belgische boeren te weren uit de binnenstad. Ook bij de grensovergang van Wolder stonden legervoertuigen.
Station	Tegenover het station, op enige loopafstand van de binnenstad gelegen aan de Wyckse kant, bevonden zich twee voorzieningen voor reizigers die belangrijk zouden worden rondom de top: de tijdschriftenwinkel van Purnot, die rijkelijk van internationale titels was voorzien, en een geldautomaat (in die jaren nog een schaars novum). Bij Purnot zou een persmedewerk-ster van de Provincie Limburg de internationale pers afschuimen voor haar knipselkrant.
Valkenburg	Hotel ‘Prinses Juliana’ genoot vanouds een goede culinaire reputatie, en in de tegenoverlig-gende gastenvilla besloot de Franse regeringsdelegatie tijdens de top haar intrek te nemen.
Vliegveld Beek	De geschiedenis van het huidige Maastricht Aachen Airport gaat terug tot de jaren van de wederopbouw. Plannen voor een uitgebreide oost-west-baan hadden in de jaren 1970 tot aanzienlijke onrust geleid.
Vrijthof	Vanouds het centrum van de binnenstad. Aangezien de vergaderingen en de persinformatie aan de overzijde van de Maas plaatsvonden, werd hier, teneinde toch een binnenstads-aanwezigheid aan de top te geven, een groot paviljoen gebouwd voor publieksmanifestaties en infotainment.
Wolder / Biesland	De landelijke uitloop van Maastricht tussen Jeker en Vroenhoeven is de laatste decennia sterker volgebouwd. In 1991 was het een bufferzone waar enkele boeren hun demonstra-tieve boodschap mochten uitdragen, langs de weg die van het Gouvernement naar Château Neercanne leidt. Parallel aan de Cannerweg, aan de andere kant van de Jeker, bood de Mergelweg een sluiproute voor motorcortèges. ²⁶

Die vier parameters (mensen, verhalen, beelden, plekken) stelden ons in staat om ook de inhoud en thematiek van de diverse herinneringen vaster te omlijnen: het geheugenlandschap bestond niet langer uit subjectieve, diffuus rondzwevende

26 ‘Lubbers sjeest binnendoor’.

Name	Plek van voorval	Mensen bij voorval	Thema van voorval
Aangekondigde demonstraties	Binnenstad (algemeen)		De herinnering herhaalt zich : P...
Afgeplakte ramen langs de Ma...	Gouvernement	Oostvogel, Evert Jan	Beveiliging
Allons enfants de l'Ouden Vog...	Vrijthof	Serpenti, Gemma	Cafés
Andreotti bij de zusters van Pe...	Servaasklooster	Zuster Jeanine SSPC : Andreo...	Stad en wereld : 1981: De Top a...
Beatrix neemt de regie over	Château Neercanne	Harkema, Peter : Oostwegel, ...	Protocol : Collegialiteit
Bijna brandalarm	Gouvernement	Hodiamont, Peter : Bruyn, Leo...	Beveiliging : 1981: De Top achte...
Boze boeren aan de grens	Grensovergang Smeermaas Eij...	Cortenraedt, Jo : Houben, Phi...	Protesten : Grensligging : Beve...
Boze boeren op de Markt	Markt	Houben, Philippe (†) : Ercken...	Protesten
Citybranding	Binnenstad (algemeen)	Kremers, Sjeng : Stroes, Math...	Publiciteit : Stad en wereld
Dan dooft het licht	Gouvernement	Albersen, Hans : Voncken, Nico	Oeps-momenten
De geluiden van de laatste nac...	Geusselt, Vliegveld Beek	Groot, René de : Schneider, Hi...	Stad en wereld
De knipselkrant van Elijan	MECC Station	Duurling, Elijan van	Publiciteit
De lange schaduw van '1981'	Markt	Schaaf, Gerry	1981: De Top achter de Top
De Lanteern als Griekse tempel	OLV-plein	Mendes de León, Manuela	Publiciteit : Cafés
De teloorgang van de Delors-le...	Binnenstad (algemeen)	Schneider, Hildegard : Groot, ...	Stad en wereld

Afb. 2: screenshot van de NODEGOAT database

nevelslierten, maar kon geordend worden. Voor die ordening werd een data-managementsysteem, NODEGOAT, gebruikt, waarin we herinneringen konden onderbrengen in relationele en onderling gekoppelde sets van vier rubrieken afb. 2). Het was een complexe structuur (vier dimensies) voor een gering aantal gegevens (45 voorvallen), maar het identificeren van de vier parameters/rubrieken was ook als gedachtenexperiment waardevol: een model waarmee ook grotere aantallen herinneringen in kaart kunnen worden gebracht. Die multidimensionale gelaagdheid van een herinneringslandschap bleek een ingewikkelde aangelegenheid.²⁷

Sommige zaken waren in de fundamentele betekenis van dat woord ‘anek-

27 Cultuurhistorische data zijn over het algemeen onderdeel van complexe, multimediale systemen. Voor historici is normaliter ook de chronologie als parameter van cruciaal belang: een tijdlijn met de onderlinge volgorde en (waar mogelijk) het tijdstip van de gebeurtenissen. In de memory studies is die tijdlijn dubbel: het tijdstip waarnaar de herinnering verwijst en het moment waarop de herinnering wordt opgeroepen of het historische moment wordt herdacht. Aangezien de top van Maastricht zich binnen enkele dagen afspeelde, met de ondertekening als extra-dag, kon de tijdsparameter hier worden verwaarloosd. Ter vergelijking: de DRAPO-dataset van Limburgse vlaggen- en vaandelcultuur is gemodelleerd op basis van drie parameters (voorwerp, tijdstip van vervaardiging, vereniging) met onderliggende parameters voor het element ‘vereniging’ (naam, standplaats, oprichtingsjaar, doelstelling). Bij het modelleren moet onderscheid worden gemaakt tussen zulke bepalende parameters en incidentele eigenschappen (kleur, stof en beeldelementen voor vaandels; hier: terugkerende thema’s in de herinneringsanekdotes). Voor het onderliggende NODEGOAT-systeem om die complexe data te structureren en te registreren: nodegoat.org.

dotisch’: kleurrijk, frappant, en om die reden memorabel, maar ook uitzonderlijk of buitenissig, zonder dat ze met grotere patronen verband leken te houden. Zo werd bijvoorbeeld, als onderdeel van de ‘Deense’ aankleding van café Klinkers, een serveerster in een zeemeerminnen-kostuum op de toog gehesen om te poseren als belichaming van het sprookje van Andersen. Vaak werden uitgerekend zulke anekdotische trivia ook ingezet als verluchtend element in de toenmalige verslaggeving, en verkregen ze daardoor een beeldbepalende prominentie die niet echt in verhouding staat tot hun intrinsieke belang.²⁸

Welke inhoudelijke insteek de herinneringen hadden hing vaak af van de aard van de betrokkenheid van de informant. Zo gaf zuster Jeanine van de Zusters van St. Petrus Claver een boeiend relaas van het feit dat de Italiaanse minister Andreotti in hun congregatiehuis de vroegmis kwam bijwonen; en Manuela Mendes de Leon, destijds medewerkster van taverne De Lanteern, vertelde over de Griekse aankleding van dat etablissement.²⁹ Ook al waren zulke invalshoeken persoonsgebonden, in de herinneringen bleken zaken mee te spelen die niet louter individueel-anekdotisch waren. Bij de vroegmis van Andreotti beseften de aanwezige zusters met enige ironie dat er twee beveiligingsagenten met geweren een oogje in het zeil hielden – en strenge beveiliging was ook in andere gevallen een gewaarwording van de omstanders. De Griekse aankleding van De Taveerne was onderdeel van een brede campagne om de diverse binnenstad cafés voor de gelegenheid een ‘euro-nationaal’ tintje te geven. Die campagne was op zijn beurt een van de meer zichtbare sporen van de top in de Maastrichtse binnenstad en speelde bovendien in op de perspubliciteit. De televisierapportage door het actualiteitenprogramma Brandpunt werd vanuit De Taveerne gepresenteerd en visueel gelardeerd met ‘Deense’ zeemeerminnen en dergelijke.³⁰

Te midden van de anekdotiek kwamen dus thematische overeenkomsten tussen verschillende verhalen in beeld: patronen en zogeheten ‘isotopieën’.³¹ Zo bijvoorbeeld het gegeven dat zich zaken in de buurt van een grensovergang hadden afgespeeld, dat men achter de schermen grote inspanningen moest leveren om problemen te voorkomen of te verdoezelen (dat soort ‘oeps’-momenten bleek bij de betrokkenen een sterke herinnering achter te laten), of de belangrijke rol van de

28 ‘Een zeemeermin op de toog’.
29 ‘Andreotti bij de zusters van Petrus Claver’, ‘De Lanteern als Griekse tempel’.
30 ‘De twaalf-landen-café’, ‘Allons enfants de l’Ouden Vogelstruys’.
31 Zonder de presentatie van de hier verzamelde herinneringen nodeloos technisch te maken, moet worden aangestipt dat narratief bronnenmateriaal gehoorzaamt aan de poëtica (impliciete spelregels) van het genre. De onderzoeker moet dan ook rekening houden met die spelregels. Discoursanalyse, narratologie en retorica zijn om die reden belangrijke hulpwetenschappen voor de geschiedschrijving en de memory studies. Vgl. Rigney, ‘Cultural Memory Studies’.

hospitality-sector en van de beveiliging.³² Deze thema’s werden als zodanig getagd. De thematische tags die uiteindelijk in de dataset uitkristalliseerden, zijn in onderstaand overzicht verwerkt.³³

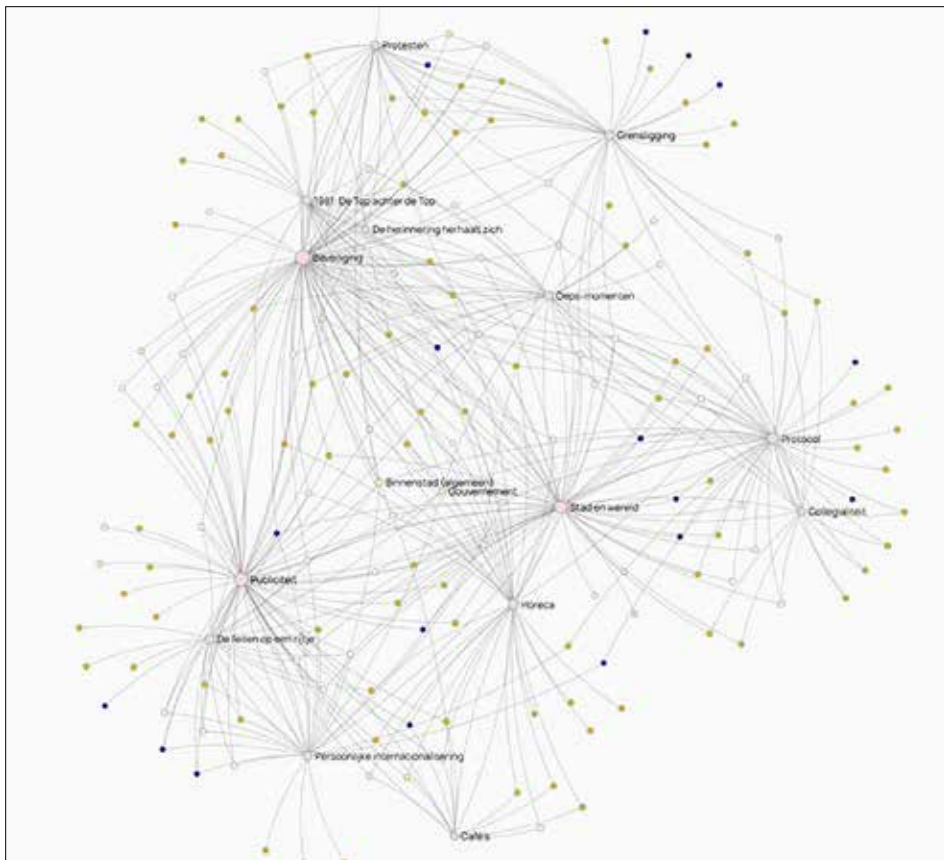
Tabel 2: Thema’s

1981: de eerdere top	Al in 1981 was er in Maastricht een Europese Conferentie gehouden; de drijvende kracht daarachter waren gouverneur Sjeng Kremers en burgemeester Fons Baeten van Maastricht. Plaats van samenkoms was het stadhuis; het geheel speelde zich af in de Maastrichtse binnenstad. '1981' schemert sterk door de herinneringen aan '1991' heen.
Beveiliging	De top van 1992 was ook een kantelpunt in de beveiligingscultuur. Dat het Gouvernement aan de Maas, dankzij zijn ligging, goed beveiligd kon worden, gold als een voordeel.
Cafés, uitgaansleven	Twaalf Maastrichtse cafés besloten om hun inrichting tijdens de top aan te passen aan de twaalf deelnemende lidstaten. Au Mouton Blanc 'deed' Italië, De Bóbbel Spanje, Brand's Bierhuis Luxemburg, Brittannique het Verenigd Koninkrijk, La Patraque Nederland, De Poort Portugal (met een 'ei van Columbus'), In den Ouden Vogelstruys Frankrijk, Klinkers Denemarken (met een heuse zeemeermin op de toog), De Lanteern Griekenland, Charlemagne België (met veel speciaalbieren), 't Knijpke Duitsland en La Bonne Femme Ierland (met schapen op het terras).
Collegialiteit	In veel verhalen blijkt dat de 'werkvloer' de top als een erezaak opvatte voor Maastricht/Limburg en dat men als Maastrichtenaren/Limburgers een gezamenlijke verantwoording voor het welslagen voelde. Kameraadschappelijkheid, vaak versterkt door het informele of vertrouwelijke dialectgebruik (ook tussen de verschillende hiërarchische lagen in de organisatie), bevorderde de motivatie. In het ambtelijke verkeer droeg dat misschien ook bij aan een zekere afstandelijkheid tussen met name de provinciale en nationale 'lagen'; maar in de horeca (lokale/(inter)nationale staf in Neercanne en Prinses Juliana) werd de bezoekende staf lokaal soepel geacommodeerd op basis van een gedeeld professionalisme.
Grensligging	De nabijheid van het buitenland speelde een rol op Château Neercanne, toen bleek dat het gevolg van de gasten voor de staatslunch een stukje over Belgisch grondgebied moest rijden om een draai te maken. Ook voor protesterende Waalse boeren lag Maastricht vlakbij. Bij de grensovergangen van Wolder en Smeermaas moesten hun tractoren worden tegengehouden.

32 'Bijna Brandalarm', 'Dan dooft het licht', 'Herr Bundeskanzler, darf ich...'.
33 Zie ook de database van Mestreech '92 Het geheugenlandschap: <https://database.maastricht1992.nl/> onder de tab "Thema's". Na het aanklikken van een thema kunnen de daarbij behorende verhalen en illustraties worden benaderd onder de tab 'Cross-referenced'.

Horeca (hotels, restaurants)	Maastricht had de stereotiepe reputatie 'bourgondisch' en gastvrij te zijn. Dat was meer dan een loze gemeenplaats: dankzij de alumni-netwerken van de Hogere Hotelschool met hun internationale bereik en culinaire ervaring was de stad goed voorbereid op het verwelkomen van talrijke en vaak hooggeplaatste gasten
Oeps-momenten	Hoe meer je dingen tot in de puntjes wilt regelen, des te meer dreigt het gevaar dat elk van die puntjes scheef kunnen gaan staan ... Beveiliging en protocol waren de voornaamste aandachtspunten voor de organisatoren. De politiek en de besluitvorming, daar moesten de staatslieden zelf maar uitkomen. Maar juist in de kleine dingen kunnen de dingen echt onverwachts misgaan. Op gezette tijden ging toch (bijna) een brandalarm af, sloeg een zekering door, of werden journalisten boos omdat ze naar de foute plek waren gedirigeerd.
Persoonlijke internationalisering	Ten gevolge van de top drong de internationale Europese praktijk door tot in de dagelijkse werksfeer van Limburgers die in stedelijke of provinciale overheidsdienst werkten. Velen hielden aan die inspirerende ervaring een blijvende belangstelling voor 'Europa' over.
Protesten	Boeren kwamen naar Maastricht om de noodklok over het EG-landbouwbeleid te luiden. Kroaten en Slovenen, die op dat moment in een onafhankelijkheidsoorlog tegen het uiteenvallende Joegoslavië verwickeld waren, kwamen naar Maastricht. Koerden kwamen naar Maastricht vanuit Turkije, Irak en Syrië. Deze volksgroepen boden petities aan die door staatssecretaris (en voormalige voorzitter van het Europees Parlement) Piet Dankert in ontvangst werden genomen. Veel van die demonstraties waren al ruim van tevoren aangekondigd.
Protocol	De vormelijke plichtplegingen van de diplomatie spelen een belangrijke rol bij het garanderen van een goede werkverhouding in het internationaal overleg. Ze brengen wel hun eigen stringente vereisten mee voor de betrokkenen, met name op het lagere, uitvoerende niveau. In hoeverre werd het garanderen van protocollair correcte vormen geïnternaliseerd als een eigen verantwoordelijkheid door de lokale uitvoerende betrokkenen, en in hoeverre bracht het een hiërarchische verkillung in de werkzaamheden met zich mee, met name tussen nationale en lokale beampten?
Publiciteit	Minstens zo belangrijk als de politieke besluitvorming die in het Gouvernement plaatsvond was de publicitaire activiteit van de pers, waarvoor een centrum was ingericht in het MECC. Ook dat was een invasie van de grote wijde wereld in de provinciestad Maastricht. De aanwezigheid van de media werd zelf een nieuwsitem, met camerabeelden vanuit het MECC, foto's van fotografen, berichten in de plaatselijke pers over hoeveel telefoonlijnen er wel niet waren aangelegd... De digitalisering stond nog in de kinderschoenen en van sociale media was nog geen sprake, maar een rondzing-effect was al duidelijk te bespeuren. Een deel van de publiciteit ging over de publiciteit. De stad Maastricht nam de gelegenheid tot 'city branding' te baat en zette zichzelf in het publicitaire zonnetje.
Scalariteit (stad en wereld)	Het internationale niveau van de Europese top kwam opeens héél dichtbij: het werd beleefd op het persoonlijke en lokale niveau van gewone Limburgers en Maastrichtenaren. Daartussen lagen dan nog de bestuurlijke verantwoordelijkheden op stedelijk, provinciaal en landelijk niveau: gemeente, provinciebestuur en landsregering. Hoe verhielden die verschillende niveaus zich tot elkaar?

Verhalen konden meer dan één tag krijgen. Diezelfde tags werden ook gebruikt voor de visuele data. Hoe die tags de verbindende elementen tussen de diverse herinneringen vormden, kon vervolgens als een thematisch netwerk worden gevisualiseerd.

Afb. 3: Thematische netwerkvisualisatie [<https://database.maastricht1992.nl/>, scenario 'Thematiek']

In deze visualisatie (afb. 3) zijn de blauwe stippen de individuele verhalen. De oranje stippen zijn visuele elementen, de witte stippen betrokkenen; de gele stippen zijn locaties. Die parameters zijn alle in verschillende rubrieken in de dataset ondergebracht (afb. 2). De mate waarin, hetzij rechtstreeks, hetzij via de gemeenschappelijke thematische tags, dwarsverbanden en kruisverwijzingen over en weer tussen die verschillende parameters (verhalen, locaties, personen) tot stand komen, resulteert in het lijnenweb van de visualisatie: de stippen zijn knooppunten, de lijnen isotopieën. Vaak gebruikte thematische tags (de roze knooppunten)

zijn groter dan andere - zo bijvoorbeeld beveiliging ten opzichte van oeps-momenten. Belangrijker dan die kwantitatieve weging is de onderlinge clustering: intensere dichtheid van kruisverwijzing wordt in de plaatsing van de knooppunten weer gegeven. Hoe meer een thema verhalen of personen met elkaar in verband brengt, des te centraler wordt het in de visualisatie geplaatst. Onderling sterker verweven thema's staan dicht bij elkaar. Dat maakt bepaalde patronen inzichtelijk. Het knooppunt oeps-momenten vormt een brug tussen de clusters collegialiteit en protocol enerzijds, en het belangrijke cluster beveiliging anderzijds. De as die van beveiliging via oeps-momenten naar protocol en collegialiteit leidt, scheidt grensligging en protesten van de overige thema's. Een andere as verbindt protocol via stad en wereld met publiciteit, en scheidt de clusters persoonlijke internationalisering en cafés van de overige thema's. Die lijn wordt wel doorkruist door de waaier van connecties rondom het cluster horeca (de hotel-onderbrenging van de gasten en de staatslunch op Neercanne).

Een gedetailleerde presentatie van het Maastrichtse geheugenlandschap kan niet in dit bestek worden geleverd. De lezer kan zelf een nadere indruk krijgen van het materiaal dat tabularisch is gepresenteerd op <https://database.maastricht1992.nl/>. Een publieksversie van de dataset, gepresenteerd door Studio Europa, staat op <https://geheugenlandschap.maastricht1992.nl/>. Beide websites zijn interactief. In wat hier volgt wil ik enkele opmerkelijke eigenschappen van dat geheugenland- schap uitlichten.

Stollen en rondzingen

De herinneringen van de informanten kwamen allerm minst uit het niets weer boven, na een tussenpoos van volledige vergetelheid sinds 1991-92. Integendeel: die herinneringen hadden vaak een actief bestaan geleid in het geheugen van de informanten, vaak gesteund door souvenirs en foto's in hun bezit. Bovendien bleek dat er al een belangrijk 'rappelleringsmoment' was geweest in 2007, toen de gemeente Maastricht als onderdeel van een project 'Maastricht Celebrates Europe' een gedenkboek over het Verdrag liet samenstellen door Joost P. van den Akker.³⁴ Ook daarin kwam de aanloop aan de orde, en als documentatie vormde het een consolidatiepunt voor de herinneringen van de betrokkenen.

Camille Oostwegel en Peter Harkema van Château Neercanne, waar de media-genieke staatslunch van koningin Beatrix had plaatsgevonden, hadden al vaker het

34 J.P. van den Akker, *Maastricht – Het Verdrag / The Treaty: Wat er vooraf ging, de totstandkoming en de betekenis 15 jaar later / What went before, the realisation and the significance 15 years on* (Maastricht 2007).

relaas van hun wederwaardigheden moeten doen en wisten al bij voorbaat wat de saillante, en voor buitenstaanders belangwekkende, details waren.³⁵ Een van de meest aansprekende zichtbare relictten van de top, de verzamelde handtekeningen van de gasten op de muur van een aanpalende mergelgrot, bevindt zich op Neercanne en vormt daar een bestendig, actief herinneringspunt (afb. 4).³⁶

Afb. 4: Handtekeningen op een mergelwand, Château Neercanne [fotograaf Peter Schrijen]

Een dergelijke bestendigheid kan ook de aanleiding zijn voor een specifieke, in de volksmond rondzingende interpretatie. In dit geval: de bonhomie van de culinaire lunch onder koninklijke auspiciën zou een doorslaggevende rol hebben gespeeld in het ontgooien van de wat kille verhoudingen. Het is natuurlijk verleidelijk om vanuit de getuigenissen een 'inofficiële geschiedenis' van de onderhandelingen op te maken, maar terughoudendheid is geboden. Zolang er geen stavende documentatie voorhanden is, moet men deze verhalen nemen voor wat ze zijn.³⁷ De

35 'Beatrix neemt de regie over'; 'Wie er met de staatslunch mee-at', 'Tot het kraanwater aan toe'.

36 Teken doe je meer dan eens'.

37 Dat geldt ook voor het verhaal dat Mitterrand, die gebruik mocht maken van de ontspanningssuite

bedoeling van dit project kon niet zijn zulke interpretaties te ondersteunen of te ondermijnen in de historische duiding van de onderhandelingen. Ze waren veeleer belangwekkend als voorbeelden van hoe herinneringen 'stollen' en uitkristalliseren. Dat stollingsproces kan beperkend zijn als een specifiek verhaal met een selectie van de daarbij horende gebeurtenissen en een uitgekristalliseerde interpretatie het beeld bepaalt. Dóórvragen in de interviews kon wel extra zichtlijnen blootleggen, zo bijvoorbeeld op de bijzondere historische herkomst van het krijtje waarmee koningin Beatrix haar handtekening had gezet, de precare gezondheids-toestand van president Mitterrand, of het feit dat de terugrit van de gasten over een klein stukje Belgisch grondgebied moest plaatsvinden.³⁸

Herinneringen zijn iteratief - ze worden herhaald, cyclisch hernieuwd. Waar begint die iteratie? Tijdens, vlak na, of misschien zelf vóór de eigenlijke herinnerde ervaring? Veelzeggend bleek het waardevolle videomateriaal dat ons ter hand werden gesteld door een medewerker in de keuken van Neercanne, Rein Visser. Hij maakte filmopnames van de voorbereidingen voor de staatslunch, van een proefrit van het cortège en van het informele samenzijn van het personeel na afloop, waarbij zij genoten van afhaalmaaltijden van restaurant La Chine op de Markt. Bovendien had hij in de dagen waarin Maastricht in het nieuws was, voor en tijdens de top, video-opnames gemaakt van tv-programma's (Van Gewest tot Gewest, Brandpunt, nieuwsuitzendingen van NOS en RTL). Dat geeft al aan dat het vastleggen van souvenirs en herinneringen reeds in de aanloop naar de eigenlijke topconferentie was begonnen. Veel van de thema's die belangrijk zijn gebleven in het geheugenlandschap bleken toen al anticiperenderwijs te zijn aangekaart, met name dat van de strenge beveiliging. Beelden van motorpolitie en prikkeldraadversperringen, en de beduchtheid voor rumoerige protesten, circuleerden al aan de vooravond van de top; zulke herinneringen werden, zoals dat heet, 'gepremediatiseerd'.³⁹

Het stollingsmechanisme kwam op een andere manier naar voren dankzij een interview met Ellyann van Duurling (afb. 1), die in 1991 voorlichter van de Provincie Limburg was en tijdens de top de opdracht kreeg om als persmedewerker een

die in het gouvernement voorzien is voor koninklijk bezoek, die ruimte gebruikt zou hebben voor een samenzijn met zijn elegante assistente, en dat hij zelfs daartoe in de gelegenheid werd gesteld teneinde hem tot een minder starre onderhandelingsopstelling te bewegen. Die anekdote ('Oh là là... De privacy van de president') zegt veel over de heersende clichébeelden omtrent de vermeende nationale karakters van de diverse delegaties, maar valt lastig te rijmen met de prostaatkanker waaraan Mitterrand toen leed, en die, hoewel geheimgehouden, het nodig maakte om medische voorzieningen stand-by te hebben.

38 'Het krijtje van Ceulen', vgl. tevens De Maasgouw 141.2 (juni 2022), 54-56; 'Keerpunt Kanne'.

39 A. Erll, 'Remembering across Time, Space, and Cultures: Premediation, Remediation and the "Indian Mutiny"', in Erll & Rigney, *Mediation*, 109-138.

knipselmap bij te houden. In deze pre-digitale tijd ging Van Duurling elke dag bij tijdschriftenhandels zoals Gadet en Purnot internationale kranten en opiniebladen inslaan, waaruit ze met schaar en lijmpot en met een fotokopieerapparaat een knipselmap samenstelde. Die was in eerste instantie bedoeld als documentatie voor de provincie Limburg – de knipselmap, thans in het archief van Tracé, is nog steeds een van de meest fijnmazige bronnen over de topconferentie. Gehuisvest in het MECC (haar kantoor in het gouvernement werd door een delegatie gebruikt) stelde Van Duurling echter vast dat de journalisten ter plekke grote belangstelling voor haar knipselkrant hadden en kopieën zeer gewild waren.⁴⁰ Een rondzing-effect ontstond, waarbij journalisten zich bij hun verslaggeving lieten inspireren door de verslaggeving van wat andere journalisten belangrijk vonden.⁴¹

Dat alles geeft aan dat de herinneringen die in 2022 en 2023 werden opgetekend niet zozeer een rechtstreekse reflectie waren van de gebeurtenissen waaraan ze ontsproten waren als dat ze deel uitmaakten van een spiegelpaleis van reflecties op de gebeurtenissen van december 1991, voorafgaand aan, gedurende, en na afloop van de topconferentie.

De bomen en het bos: herinneringen en een gewaarwording

Twee zaken waren bij uitstek frappant. Om te beginnen waren de herinneringen aan de top van 1991 sterk partieel. Diverse informanten stelden dat de top eigenlijk weinig voor Maastricht had betekend. Alleen de provinciale medewerkers, met name diegenen die met een hoge security-clearance dicht bij het vuur hadden gezeten, hadden krachtige en uitgesproken herinneringen aan wat voor hen een zeer belangrijk moment in hun carrière was geweest. Dat gold ook voor het management van Château Neercanne en voor de diverse hoteliers van Maastricht en Valkenburg (Stevens, Scherens, Wesly).⁴² Buiten de organisatie echter waren de herinneringen veel minder geprononceerd. Integendeel: door nogal wat informanten werdesignaleerd dat Maastricht weinig werk had gemaakt van de impuls van '1991'.⁴³ Voor zeer velen was de herinnering aan de top van 1991 overschaduw door die van 1981. Velen dachten dat de roemruchte voedselvergiftiging dateerde uit 1991. Hotelier Benoît Wesly had krachtiger herinneringen aan zijn gasten uit 1981 (Thatcher) dan aan die van 1991. Gerry Schaaf meldde zich met boeiende

40 'Schuiven met kantoorruimte'.

41 'De knipselkrant van Ellyann'.

42 'Wat bleef', 'Hotels in overdrive'.

43 'Wat bleef', 'De teloorgang van de Delors-leerstoel'.

verhalen over een bezoek van diezelfde Margaret Thatcher aan de Hema in de Muntstraat.⁴⁴ De naam van toenmalig gastheer Kremers viel vaker dan die van zijn opvolger die in 1991 in functie was, Emile Mastenbroek. Het was duidelijk: de top van 1981 had actievere herinneringen achtergelaten, ondanks de langere tussen-tijd, dan die van 1991.

Ten tweede was de beveiliging een voortdurend terugkerend thema: de beduchtheid voor aanslagen, voor ongecontroleerde toegang, het gebruik van security-badges met clearance voor verschillende zones, de inzet van politieagenten in motorescorte, de afscherming van Neercanne en de blokkade van wegen en straten, het kanaliseren van protestdemonstraties. Die twee zaken suggereerden onderling een patroon. De top van 1981 had plaatsgevonden in de Maastrichtse binnenstad: het stadhuis op de Markt en het oude gouvernementsgebouw aan de Bouillonstraat. Regeringsleiders zoals Thatcher hadden een wandeling gemaakt door de straten rond de Markt, omstuwd door passanten. Van dat alles was geen sprake in 1991. Behoudens de aankleding van de cafés en een informatietent op het Vrijthof⁴⁵ was er van de top van 1991 in de binnenstad niets te bespeuren – een afwezigheid die als zodanig werd waargenomen door meerdere informanten. De veel grotere preoccupatie met beveiliging had dankbaar gebruik gemaakt van de locatie aan gene zijde van de Maas en had daardoor het evenement onzichtbaar gemaakt en van een klankbord in de publieke ruimte beroofd. De warme en intense herinneringen aan de Europese top waren vooral beperkt tot die groep die erbij had gehoord, en die security-badges had mogen dragen.

Er is dus in het geheugenlandschap van 1991 een dubbele tweedeling bespeurbaar: tussen 1981 en 1991, en tussen deelnemers en bevolking. Dat suggereert uiteindelijk zoiets als een 'moraal van het verhaal'. Dat de geprononceerde en spontane algemene herinneringen aan de top van 1981 in 1991 waren gekrompen tot die van een beperkte groep insiders, en dat de bredere Maastrichtse bevolking de top van 1991 eerder onverschillig had ervaren, was een negatief neveneffect van de in de tussentijd sterk gegroeide aandacht voor beveiliging. Dat, inzettend met het Verdrag van Maastricht, het Europese project te maken kreeg met een afnemend draagvlak in de publieke sfeer, is een proces waarin veel oorzaken en bijkomende factoren een rol spelen; maar het kan, zo wil ik als conclusie suggereren, niet los worden gezien van die verschuiving die in het Maastrichtse geheugen bespeurbaar is.

Met dank aan Studio Europa, Peter Schrijen en alle geïnterviewde informanten voor hun bijdrage aan dit onderzoek.

44 'De lange schaduw van 1981'.

45 'De twaalf-landen-cafés', 'In het paviljoen'.